

Осипенко О. С.

здобувач Уманського державного

педагогічного університету

імені Павла Тичини

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті привернено увагу до проблеми формування полікультурної компетентності. Окреслено напрями сучасних досліджень цієї теми. Представлено аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень щодо проблеми формування полікультурної компетентності. Узагальнено різні підходи до визначення цього поняття та намічено шляхи подальших наукових розвідок в контексті полікультурної освіти та її підходу з точки зору компетентності.

Ключові слова: *полікультурна освіта, полікультурна компетентність, компетенції, фахівець.*

В статье обращено внимание на проблему формирования поликультурной компетентности. Описаны направления современных исследований этой темы. Представлен анализ отечественных и зарубежных научных исследований относительно проблемы формирования поликультурной компетентности. Обобщены разные подходы к определению этого понятия и намечены пути дальнейших научных разведок в контексте поликультурного образования и его подхода с точки зрения компетентности.

Ключевые слова: *поликультурное образование, поликультурная компетентность, компетенции, специалист.*

The article concerns the problem of forming polycultural competence. The tendencies of modern researches of this problem are described. Ukrainian and foreign scientific researches as to the polycultural competence forming are analyzed. Different approaches to making definition of this notion are generalized. The ways of further scientific surveys in the context of polycultural education and its competence approach are outlined.

Key words: *polycultural education, polycultural competence, competences, specialist.*

Сучасні міжнародні відносини наша держава активно розвиває у напрямку дружніх стосунків з іншими країнами та інтеграції в європейське та світове середовище, саме тому постійно посилюються вимоги до умінь, навичок, особистісних якостей кожної особистості та компетентності спрямованої на дієву співпрацю. Важливу роль у формуванні готовності до інтеграційних процесів відіграє полікультурна компетентність майбутніх фахівців, яка в наш час, стає не менш важливою за їх професійність.

Полікультурна освіта була і залишається об'єктом досліджень багатьох українських та зарубіжних науковців: С. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Ничкало, О. Сухомлинської, Є. Чорного, Н. Якса, М. Ярмаченко та ін. Примітним є факт, що в останні роки спостерігається посилення інтересу вчених до питань формування полікультурної компетентності особистості у європейському освітньому просторі (Г. Гулецька, Л. Данилова, О. Зеленська, Н. Лавриченко, О. Щеглова, Л. Воротняк, Л. Перетяга та ін.).

Мета представленого дослідження полягає у аналізі сучасних досліджень проблеми формування полікультурної компетентності вітчизняних й зарубіжних фахівців різних галузей знань і вікових характеристик та виокремлення на їх основі малодосліджуваних аспектів окресленої проблеми.

Об'єктом наукового дослідження Гулецької Г. І. («Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США», 2008 р.) стала полікультурна освіта американської молоді. Науковець здійснила комплексний аналіз теоретичних засад змісту, форм і методів полікультурної освіти студентів в університетах США, а також розробила методичні рекомендації щодо використання американського досвіду в Україні [6].

Авторка зазначає, що полікультурна освіта студентської молоді функціонально пов'язана з двомовною або багатомовною освітою. Особлива увага в університетах США приділяється полікультурній освіті студентів педагогічних факультетів з метою підготовки їх до роботи з диверсифікованими учнями, покращення освітніх умов та забезпечення справедливої та рівноправної освіти для кожного.

В аналізованому дисертаційному дослідженні також висвітлено концептуальні підходи до з'ясування сутності поняття полікультурної освіти, визначено генезис полікультурної освіти у педагогічних реаліях США, охарактеризовано процеси реформування університетської освіти у руслі ідей полікультурності, визначено повідну роль державних і професійних організацій та їх вплив на розвиток полікультурної освіти студентської молоді, формування змісту полікультурної освіти, встановлення єдиних галузевих професійних стандартів та ін..

Позитивним є те, що дослідження Гулецької Г. І., має важливе значення для розробки технології формування полікультурної компетентності вітчизняних фахівців, оскільки порівняльно-педагогічне дослідження генезису полікультурної освіти в університетах США дало змогу: визначити шляхи

вдосконалення сучасної професійної освіти, проаналізувати роль полікультурної освіти студентів у підготовці до діяльності у полікультурному середовищі, виявити позитивні аспекти американського досвіду полікультурної освіти молоді для сприяння розвитку вітчизняної освітньої системи в умовах інтеграції та глобалізації міжнародної педагогічної реальності.

На основі порівняльного аналізу основних понять дослідження «полікультурна», «мультикультурна», «багатокультурна», «інтеркультурна», «полікультурне виховання», «інтернаціональне виховання» авторка теоретично обґрунтовує зміст поняття «полікультурна освіта». Отже, «полікультурна освіта – це складовий компонент професійної освіти, спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаєморозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, націоналізму, расизму. Метою полікультурної освіти є забезпечення рівних освітніх можливостей для всіх представників різноманітних расових, етнічних, соціальних, культурних та інших груп». [6, с. 9].

Корисним для нашого дослідження є дисертаційна робота Перетяги Л. Є. «Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів» (2008 р.). Адже в ній теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів. Авторка зробив вдалу, на нашу думку, спробу уточнити критерії і показники рівнів сформованості полікультурної компетентності молодших школярів.

У дисертації науково обґрунтовано сутність поняття «полікультурна компетентність» як складного, багатокомпонентного особистісного утворення. Результат полікультурної освіти, ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі; структурні компоненти (когнітивний, афективний, операційний, поведінковий) [9, с. 4].

Дослідниця Перетяга Л. Є. доводить, що процес формування полікультурної компетентності може бути успішним за наступних дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації із основним програмовим матеріалом навчальних предметів та забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності у процесі формування полікультурної компетентності. На основі отриманих результатів автор робить загальний висновок про те, що реалізація обґрунтованих дидактичних умов дійсно забезпечує покращення стану сформованості полікультурної компетентності молодших школярів.

Проблеми формування полікультурної компетентності досліджено у роботі російського педагога-науковця Данилової Л. Ю. Метою її роботи була спроба обґрунтування сукупності педагогічних умов, що сприяють формуванню полікультурної компетентності студентів. Автором було доведено, що формування полікультурної компетентності студента є успішним та сприяє освітньому процесу за умови забезпечення: збагачення текстової діяльності та поетапної реалізації ідеї «діалогу культур» на заняттях іноземної мови; побудови комплексної програми формування полікультурної компетентності студента, що включає в себе мовні освітні проекти, побудовані з урахуванням професійних інтересів студента; створення на заняттях атмосфери, яка є максимально наближеною до реальних комунікативних умов. Формування полікультурної компетентності – це процес, що свідомо організується та керується.

Структура полікультурної компетентності, стверджує науковець, «об'єднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і емоційний компоненти та визначає здатність суб'єкта орієнтуватися в соціокультурному просторі» [7, с. 8].

Вдала спроба дослідження формування полікультурної компетентності була зроблена Песковим І. В. Предметом його дослідження стала системи полікультурних компетенцій, а також умови їх формування у старшокласників загальноосвітньої школи. На думку науковця, досягнення ефективності формування полікультурної компетентності учнів старших класів є можливим, якщо: полікультурна компетентність трактується як «фактор продуктивної життєдіяльності людини в полікультурному та багатонаціональному середовищі на основі поваги до інших народів, ненасилля та миру; полікультурна компетентність розглядається як органічний компонент системи базових компетенцій учнівської молоді; формування полікультурних компетенцій здійснюється в просторі полікультурної освіти як цілісного цілеспрямованого процесу, що спеціально моделюється, інтегрується в наявні шкільні програми; враховується соціокультурна специфіка середовища, в якому знаходяться учні, а також враховуються їх етнокультурні та особистіно-індивідуальні особливості» [10, с. 12].

Інтегральними компонентами структури полікультурних компетенцій, вважає І. В. Песков, є знання про полікультурну реальність, емоційно-ціннісне ставлення до явищ полікультурного середовища, культура поведінки в культурному суспільстві. Полікультурні компетенції старшокласників, доводить педагог, формуються як відкрита, ієрархічно побудована система. Полікультурні компетенції як елемент цієї системи взаємопов'язані та взаємообумовлені, не дивлячись на те, що характеризуються, з одного боку, відносною автономністю, а з іншого, – являють собою цілісний феномен [10].

Спробу розкрити зміст поняття соціалізації особистості майбутнього менеджера, яка реалізується шляхом засвоєння норм і цінностей полікультурного соціуму, притаманних об'єднаній Європі було здійснено Бірюковою Т. Ф. у дисертаційному дослідженні «Болонський імператив

підготовки майбутніх менеджерів» (2006 р.).

Авторка доводить, що поняття соціалізації майбутніх фахівців є важливим у полікультурному оточенні. Адже, соціалізація (від лат. *socialis* – громадський) – процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості. Соціалізація передбачає взаємодію людини з соціальним оточенням, яке впливає на формування її певних соціальних якостей та рис, на активне засвоєння й відтворення нею системи суспільних зв'язків [12, с. 314].

Метою дослідження був системний аналіз напрямів і шляхів входження національної системи підготовки майбутніх менеджерів у дискурс Болонського процесу. Науковцем показано, що сьогодні основними соціально-педагогічними механізмами соціалізації студентської молоді є: цілісний освітній процес ВНЗ як інтеграція змістовних і процесуальних компонентів особистісно-орієнтованого інформаційно-розвиваючого освітнього середовища, навчальної і позанавчальної діяльності студентів, діалогове спілкування в процесі взаємодії з різноманітними агентами соціалізації, процеси особистісного самовизначення й самовиховання, організаційна психологія та організаційна культура.

У дослідженні Бірюкової Т. Ф запропоновано бачення сутності й змісту поняття соціалізації та конкретизовано стосовно особистості менеджера. З'ясовано специфіку соціалізації особистості менеджера, що представлено як подвійний процес: з одного боку, – це загальнокультурна соціалізація, а з іншого, – професійна соціалізація, тобто набуття майбутніми менеджерами специфічних навичок і вмінь, необхідних для ефективного виконання ними їх обов'язків як спеціалістів із управління.

Значну увагу у роботі приділено дослідженню адаптаційної складової соціалізації, що реалізується шляхом засвоєння норм і цінностей полікультурного соціуму, притаманного Європейському Союзу. Корисним для наших наукових розвідок є думка автора, що культура сьогодні постає не просто механізмом соціалізації, але й механізмом громадянського укорінення особистості в полікультурний соціум об'єднаної Європи.

Теоретичний аналіз джерел дозволив констатувати існування різних поглядів щодо визначення поняття «полікультурна компетентність», її змісту, компонентів та шляхів формування.

Сьогодні більшість учених під полікультурною компетентністю особистості розуміють здатність людини жити й діяти в багатокультурному середовищі [5, с. 72].

К. Юр'єва зробила спробу окреслити зміст і шляхи формування такої компетентності, як складової професійної компетентності педагогів. На її думку, ефективність роботи на інтеркультурній основі залежить від здатності педагога толерантно ставитися до учнів – представників різних народів і культур, урахувати в професійній діяльності їхні етнопсихологічні та етнокультурні особливості, а також специфіку становлення етнічної та національної свідомості дітей різних вікових груп [14, с. 10]. Водночас, велику увагу при формуванні полікультурної компетентності педагога дослідниця

надає розвиткові професійних якостей та вмінь на всіх етапах безперервної педагогічної освіти: у вищому педагогічному навчальному закладі та в структурі післядипломної освіти.

О. М. Щеглова розглядає досліджуваний феномен як комплексну, особистісну якість, що формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв'язку професійних завдань конструктивної взаємодії із представниками інших культурних груп [13, с. 94].

Казахські дослідники Н. Дулантбеков та Т. Туркенов важливим при формуванні полікультурної компетентності особистості вважають правове виховання. Здійснення його, на переконання вчених, сприятиме правовій соціалізації, суть якої полягає в засвоєнні особистістю правових цінностей, перетворення їх у норми свого життя та поведінки, в особистісні риси та особливості психології. Правова соціалізація є важливою частиною соціалізації в полікультурному суспільстві, такої думки дослідники [8, с. 154–156].

Завдячуючи дослідженню Гончаренко Л. А., ми мали змогу проаналізувати педагогічні ідеї білоруської дослідниці М. Ситникової щодо цієї проблеми. Зокрема, вона вважає, що здійснення ефективної міжкультурної взаємодії, яке необхідне для подальшого стабільного розвитку людства, неможливе без формування у всіх членів людського співтовариства полікультурної компетентності. Полікультурна компетентність, на її думку, містить знання про культурне середовище, представників інших національностей, особливості ціннісних ієрархій, що визначаються різними соціумами, оскільки єдність системи цінностей (й особливо морально-етичних) може стати фактором, що поєднує людей і консолідує їх зусилля щодо побудови демократичного суспільства, котре ґрунтується на повазі представників різних культур та носіїв різних ідеологій [5, с. 73].

Р. Р. Агадулін подає власний погляд на полікультурну компетенцію і під цим поняттям розуміє «загальну здатність до плідної життєдіяльності в умовах поліетнічного й полікультурного суспільства, здатність, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії» [1, с. 18]. У структурі цього інтегративного утворення він виділяє такі складові: аксіологічна, особистісна, інтелектуально-діяльнісна.

На думку Гончаренко Л. А., Зубко А. М., Кузьменко В. В. [5] полікультурна компетентність педагога – це не лише здатність жити й діяти в багатокультурному середовищі, а ще й теоретична та практична готовність до здійснення своєї професійної діяльності в такому суспільстві.

Основними компонентами полікультурної компетентності педагога дослідниці вважають: полікультурну грамотність; уміле використання знань, умінь і навичок із полікультурності, у педагогічній діяльності; професійно-особистісні якості вчителя [5, с. 74–75].

Російська дослідниця І. Васютенкова визначає феномен полікультурної компетентності як інтегративну характеристику, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі. Вчена вважає полікультурну компетентність системою якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної і іншомовної країни, та забезпечують досягнення мети виховання людини культури [3, с. 19].

Л. І. Воротняк визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір [4, с. 106].

На думку Сімоненко М. В. полікультурна компетентність майбутнього вчителя – це «інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході взаємодії із суб'єктами освітнього процесу-представниками різних культур» [11].

Отже, узагальнюючи найбільш значимі, на наш погляд, висловлення вітчизняних і зарубіжних авторів, ми вважаємо, що сучасні дослідження феномену полікультурної компетентності, спрямовані в контекст діяльності майбутнього вчителя або його вихованців (молодших школярів, старшокласників), проте поза увагою дослідників залишається проблема формування полікультурної компетентності фахівця економічної сфери, зокрема менеджера. Саме полікультурна компетентність забезпечує їх здатність ефективно спілкуватися з представниками різних націй, народностей і культур, а також здійснювати інтеграційні процеси виробничої та наукової сфер.

Це спонукає нас до більш ґрунтовного дослідження проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх менеджерів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу, виокремлення сутності, змісту та компонентів цього феномену та окреслення шляхів її формування і розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 18–29.
2. Бірюкова Т. Ф. Болонський імператив підготовки майбутніх менеджерів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.10

- «Філософія освіти» / Т. Ф. Бірюкова. – К., 2006. – 20 с.
3. Васютенкова И. В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного образования : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. В. Васютенкова. – СПб, 2006. – 27 с.
 4. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л. І. Воротняк // Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки). – 2008. – № 39. – С. 105–109.
 5. Гончаренко Л. А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів : навчальний посібник / Л. А. Гончаренко, А. М. Зубко, В. В. Кузьменко / За ред. В. В. Кузьменка. – Херсон : РІПО, 2007. – 176 с.
 6. Гулецька Г. І. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. І. Гулецька. – К., 2008. – 21 с.
 7. Данилова Д. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Д. Ю. Данилова // Учитель. – 2007. – № 3. – С. 12–15.
 8. Дулатбеков Н. О. Правовое воспитание как фактор формирования поликультурной компетентности личности / Н. О. Дулатбеков, Т. К. Туркенов // Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі : зб. матеріалів Міжнародного конгресу; IV Слов'янські пед. читання. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2005. – С. 154–156.
 9. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Л. Є. Перетяга. – Харків, 2008. – 24 с.
 10. Песков И. В. Формирование поликультурных компетенций учащихся старших классов общеобразовательной школы : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образо» / И. В. Песков. – Тверь, 2009. – 22 с.
 11. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру // Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm.
 12. Український педагогічний словник / [авт.-уклад. С. У. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
 13. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. М. Щеглова. – Омск, 2005. – 164 с.
 14. Юр'єва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів / К. Юр'єва // Управління школою. – 2004. – № 33. – С. 10–11.